

Andrzej Gruszecki

Ochrona zabytków o wartości ponadnarodowej

Ochrona Zabytków 39/3 (154), 167-168

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Publikujemy dwie wypowiedzi polskich konserwatorów zabytków – doc. dr hab. Andrzeja Gruszeckiego i dr inż. Tadeusza Polaka – wygłoszone w trakcie obrad Forum Kulturalnego państw uczestników Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Budapeszcie w dniach od 28 października do 1 listopada 1985 r. Zostały one przedstawione w czasie roboczych obrad Pomocniczego Organu Roboczego nr 1 „Sztuki plastyczne i stosowane”, podgrupa 1b „Wzornictwo, architektura, ochrona i konserwacja zabytków”.

ANDRZEJ GRUSZECKI

OCHRONA ZABYTEKÓW O WARTOŚCI PONADNARODOWEJ

Niejednokrotnie na terytorium jednego państwa występują ślady materialnej działalności innych plemion, narodów lub państw. Ma to miejsce wówczas, gdy dane plemię lub państwo przestaje istnieć lub gdy w wyniku terytorialnych zmian, zabytki jednego państwa znajdują się na terytorium drugiego, również w wypadku odzyskania niepodległości przez kraje podbite. Los tego rodzaju „obcych” zabytków jest problemem ważnym, ponieważ w odczuciu ogólnym liczne zabytki, zwłaszcza najbardziej wartościowe, mają znaczenie ogólnoludzkie. Znalazło to swój wyraz w międzynarodowym akcie prawnym przyjętym przez UNESCO w 1972 r., w Konwencji o Ochronie Światowego Dziedzictwa.

Powyższe uwagi zilustruję na przykładzie Polski, kraju położonego buforowo na terenie Niżu Środkowoeuropejskiego, kraju, który doświadczył wielu wojen i zmian granic, aż do utraty niepodległości na okres ponad stu lat pod koniec XVIII w. Jeszcze wcześniej, przez wiele wieków mój kraj był państwem wielonarodowym i historyczny charakter Polski, o różnicowanej, lecz spójnej kulturze, ukazuje możliwość przyjęcia postawy tolerancji w odniesieniu do zabytków niepolskich i ich ochrony jako wartości ponadnarodowych. Troskliwą opieką otacza się w Polsce najstarsze ślady działalności człowieka oraz grodziska powstałe w czasach, gdy nie było jeszcze ani polskiego narodu, ani państwa. Większą uwagę zwraca się w tych wypadkach na naszą historię nie jako Polaków, lecz jako ludzi.

Zasadniczo nie ma znaczenia, czy zabytki są pozostałością zupełnie obcych plemion, czy np. związane są z łżycką kulturą epoki brązu, w której wielu badaczy dopatruje się śladów prasłowiańskich. Zarówno grody z drugiej połowy pierwszego tysiąclecia n.e., z okresu wykształcania się państwa polskiego, jak i pochodzenia obcego cieszą jednakowym wysokim prestiżem archeologii.

W Polsce występują średniowieczne polskie i obce miasta, świątynie i zamki. Niektóre z nich, jak np. zamki krzyżackie, były wykorzystywane jako oboje militarne w najazdach na Polskę i Litwę. Mimo to, nawet zamek w Malborku, siedziba wielkiego mistrza krzyżackiego, jest obecnie państwowym muzeum i poddawany jest zabiegom konserwatorskim. Upływ czasu zmniejszył emocjonalne różnicowanie pomiędzy polskimi i niepolskimi zabytkami średniowiecznej kultury materialnej, a wysoka i powszechnie uznawana ranga sztuki gotyckiej dodaje im splendoru.

Podobny jest stosunek do obiektów wzniesionych w okre-

sie renesansu, manieryzmu, baroku czy klasycyzmu, mimo że od wieku XVI ma miejsce rozwój polskiego poczucia narodowego. W tym czasie działało w Polsce i pracowało dla polskich inwestorów wielu artystów z Czech, Węgier, Niemiec, Holandii, Włoch i Francji. Wielu z nich spolonizowało się, a większość ich prac wykazuje wpływy polskiej kultury, która z kolei – niezależnie od wpływów zachodnich – przejmowała wiele elementów z kultury Wschodu. Wiązało się to z licznymi wojnami prowadzonymi z Turcją. Nawet stroje szlachty polskiej zawierały elementy wpływów tureckich przenikających również przez Węgry.

Artystyczne prądy tamtych czasów w pierwszej połowie XVII w. przekształciły się w polski manieryzm, a barok stał się cechą charakterystyczną polskiego krajobrazu. Styl klasycystyczny, wywodzący się ze starożytnej Grecji, pozostawił trwały ślad w postaci „polskiego” ganku w dworach szlachty, później i domach w małych miastach.

Pomimo wielu wojen z Turcją istniały więzy kulturalne z tym krajem, a szwedzkie fortyfikacje z okresu wojen polsko-szwedzkich w XVII w. wzbudzały duże zainteresowanie i otaczane są opieką. Wydaje się, że jeżeli upłynie dłuższy czas pokoju od wojny z danym krajem, rodzi się spontaniczne uczucie przyjaźni, jak np. ma to miejsce w wypadku Polski i Turcji czy Polski i Szwecji. W ostatnim okresie rozwija się – pomimo wojen w przeszłości – przyjaźń i współpraca pomiędzy Polską, ZSRR i NRD, charakteryzujące się braterstwem krajów socjalistycznych walczących o pokój.

Po utracie niepodległości Polski w wyniku rozbiorów w XVIII w. trzy obce mocarstwa wzniosły na naszym terytorium wiele budowli, a zwłaszcza potężne systemy fortyfikacji. Były one budowane przez polskich rzemieślników, inżynierów, nawet oficerów, ale niepolski był ich charakter, a w niektórych wypadkach budowle te wznoszono nawet przeciwko Polakom, i po powstaniach służyły jako więzienia dla polskich patriotów. Mimo tak bolesnych skojarzeń, nawet te budowle objęte są ochroną, jako przykłady wysokiego poziomu europejskiej techniki militarnej, niektóre stanowią mauzolea martyrologii. Zachowaliśmy je, odmiennie niż miało to miejsce w wypadku Bastylii w czasie Rewolucji Francuskiej.

Istnieje wiele przykładów ochrony obcych wartości kulturalnych w Polsce. Przypominam sobie drobne, ale wiele mówiące wydarzenie, które miało miejsce w pierwszym roku po zakończeniu drugiej wojny światowej, kiedy to rany zadane przez faszyzm niemiecki były jesz-

cze świeże i bolesne. Profesor Guerquin, oddany polski patriota działający wówczas we Wrocławiu, powiedział mi, że na zebraniu konserwatorów, wśród których byli tylko Polacy, udało mu się uzyskać dodatkowe fundusze na ratowanie zabytku, ponieważ, jak argumentował, było to dzieło słynnego architekta niemieckiego. Pałac w Kurniku, gruntownie przebudowany przez wielkiego niemieckiego architekta Karola Fryderyka Schinkla, otoczony jest troskliwą opieką i służy jako miejsce przechowywania najcenniejszych polskich rękopisów i starodruków – znamienna symbioza narodowych i ponadnarodowych treści. Przykładów takich można znaleźć bardzo wiele zwłaszcza w odniesieniu do budynków sakralnych. Ochroną konserwatorską objęte są nie tylko

kościół rzymskokatolickie, ale także greckokatolickie i prawosławne, świątynie protestanckie, synagogi oraz mahometańskie meczety. Dotyczy to również cmentarzy, szczególnie żydowskich i protestanckich (ostatnich zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych).

Mając na uwadze wartości polskiej kultury i jej znaczenie dla naszej tożsamości narodowej, wyrażamy szacunek dla kultury innych narodów i dla ponadnarodowych europejskich i ogólnoludzkich wartości wielu dóbr kultury. Stanowi to podstawę dla zacieśnienia więzów pomiędzy narodami, współpracy i wspólnej walki o pokój.

doc. dr hab. Andrzej Gruszecki
Generalny Konserwator
Zabytków PRL

PROTECTION OF FOREIGN CULTURAL VALUES OF SUPRANATIONAL DIMENSION

Quite frequently, traces of material activity of one tribe, nation or state can be found on the territory of the other state. This may happen when a tribe or state no longer exists, or when as a result of a territorial shift the monuments of one state have found themselves on the territory of the other, or when conquered territories have regained independence. Such consideration is important for it is generally felt that numerous time-honoured objects, especially these of the highest value, have an all-human meaning, which was reflected in the international legal act adopted by UNESCO in 1972 – the Convention for the Protection of the World's Heritage.

Above remarks will be illustrated by the example of Poland, the country situated on open, buffer areas of Central Europe Lowlands, which has experienced many wars and border changes until it finally lost its independence for over one hundred years in the end of the 18th century. Formerly, for some centuries my country was a multinational state and this character of historic Poland, a country of varied yet merging culture is a good basis for a tolerant attitude to non-Polish relics and to their protection as supranational value. The oldest traces of human activity and castle-towns originated in the times when there was neither Polish nation nor Polish state, are carefully protected and viewed with interest paid not so much to our history as Poles but as people. It is, basically, of no consequence whether the relics come from peoples quite foreign to us, or whether they are linked with, for instance, Lusatian culture of the Middle Bronze Age, in which many researchers see pre-slavic traits. Even the later castle-towns of the second half of the first millennium A.D., or those from the beginnings of Polish statehood meet with much the same response as those of foreign origin. They similarly benefit from high, well established prestige of archaeology.

In Poland we come across Polish and foreign medieval towns, churches and castles, some of which, like the castles of the knights of the Teutonic Order, used to be points of support for numerous invasions for Poland and Lithuania. Yet, even Malbork (Marienburg), the seat of the Grand Master of the Order, is as a state museum protected and subject to conservation works. Time distance has much diminished the emotional differentiation of Polish and non-Polish monuments of the medieval material culture, and the high and well-established prestige of the Gothic art still ennobles them.

Similar attitudes take place in regard to the objects erected during renaissance, mannerism, baroque or classicism, although Polish national feeling has developed since the 16th century. At that time numerous artists from Bohemia, the Netherlands, Italy, Germany and France were active in Poland and worked under Polish sponsors. Many of those artists became polonised and in the most of cases their works were influenced by Polish culture, which, apart from those of the West, used to be under oriental influences caused by many wars with the Turkish power. Even the peculiar costume of Polish gentry was a result of Turkish influences coming through Hungary. European artistic streams of those times like renaissance and mannerism were transformed in the first half of the 17th century into Polish, almost popular mannerism, while baroque became a characteristic of Polish landscape. Similarly, the classicist style originating in

ancient Greece had attached a typical element of porch to Polish gentry manor.

Likewise, in spite of dangerous wars with Turkey there existed cultural links with that country, and Swedish fortifications from the period of Polish-Swedish wars of the 17th century are received with much interest and care. It seems that if a long time has passed since a war with another country, a spontaneous felling of friendship arises, such as that between Poland and Turkey, or Poland and Sweden. Recently, friendship and cooperation is developing between Poland, the USSR and the German Democratic Republic, marked with by the brotherhood of socialistic countries fighting for peace, in spite of wars in the past.

In the 19th century, after the loss of independence due to partition of Poland, the three foreign powers erected on our territory numerous constructions, especially huge fortification systems. They were constructed by Polish workmen, engineers, or even officers in foreign service, yet their perception is not focused on that aspect. It is rather their foreign character that is paid attention especially due to the fact that they were in many cases erected against the Poles, and after the Uprisings were used as prisons of Polish patriots. But despite of such painful links even those fortifications are now protected as examples of the high level of European military engineering, and in some of them museums of national martyrology have been established. They have remained untouched, unlike La Bastille during the French Revolution, and they constitute subject of research, and are covered by care and conservation works.

There are other numerous examples of protection of foreign cultural values in Poland. I personally remember a small but meaningful event from the first year after the end of the 2nd World War when the wounds made by the German fascism were still fresh and painful. Professor Guerquin (of French origin), a dedicated Polish patriot active at that time in Wrocław told me that at a conservators commission, composed obviously of only Poles, he succeeded in getting additional funds to rescue a monument because it was constructed by an outstanding German architect. The palace in Kórnik near Poznań, a masterpiece by a great German architect Karl Friedrich Schinkel is being carefully protected; moreover, the most precious Polish handwritings and ancient prints are stored there, which is a testimony of a symbiotic national and supranational feelings. Such examples can be multiplied especially in respect to sacred buildings. Not only the Roman catholic churches are under protection, but also Greek and Russian Orthodox ones. Similarly, the Protestant temples and synagogues are protected, as well as Islamic mosques, some of which can be found in Poland. The same concerns cemeteries, especially Jewish and Protestant (the latter on the regained territories) since they are associated with population, the remainders of which have been left in Poland. I would like to emphasize that in this field assistance or rather full-scale actions of the state are necessary in order to protect them.

With full esteem for the values of Polish culture and its significance for our national identity we pay due respect to the culture of other nations and to supranational, European and all-human values of many works of art, which is a basis for the links between nations, cooperation and common struggle for peace.